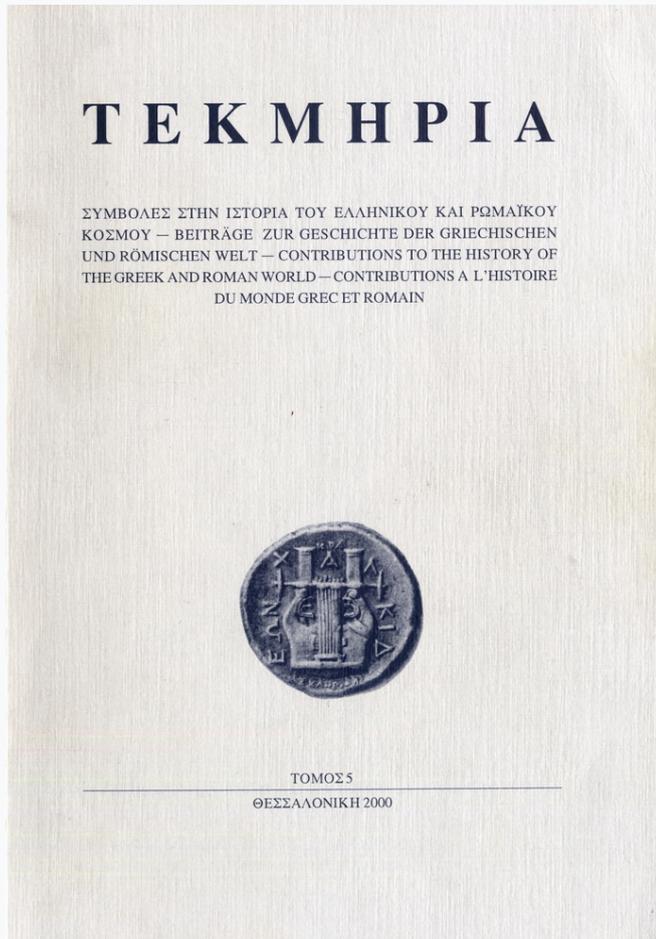

Tekmeria

Vol 5 (2000)

Νέα ἐπιτύμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τῆ Βέροια

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Λ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΗ

doi: [10.12681/tekmeria.202](https://doi.org/10.12681/tekmeria.202)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ., & ΣΤΕΦΑΝΗ Λ. Δ. (2000). Νέα ἐπιτύμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τῆ Βέροια. *Tekmeria*, 5, 87–107. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.202>

ΝΕΑ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΟΝΟΜΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ

Ἐνάμεσα στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ιδιαίτερη θέση κατέχει ἓνα σύνολο δέκα ἑννέα ἐνεπίγραφων ταφικῶν μνημείων (βωμοί καί στήλες τοῦ 2ου καί 3ου αἰ. μ.Χ.)¹ πού προέρχονται ἀπό τίς τελευταῖες κατοικίες τῶν πρωταγωνιστῶν τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγῶνων οἱ ὅποιοι διεξήχθησαν στήν πόλη κατά τήν ἀρχαιότητα. Οἱ ἀγῶνες αὐτοί τελοῦνταν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. στό πλαίσιο τῶν ἐορτῶν τῆς αὐτοκρατορικήσ λατρείας τόσο τῆσ πόλης ὅσο καί τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων πού εἶχε τήν ἔδρα του στή Βέροια².

Πρόσφατα ὁ ἀριθμός τῶν μονομαχικῶν μνημείων τῆσ πόλης αὐξήθηκε αισθητά χάρις στήν εὕρεση ἕξι ἀκόμη μνημείων. Ἀπό αὐτά ἡ στήλη ἀρ. 6 ἀποτελεῖ προῖόν παράδοσης ἀπό ἰδιώτη ὁ ὁποῖος τήν περισυνέλεξε σέ περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ κοιμητηρίου τῆσ πόλης (Ο.Τ. 269 - 271), ἐνῶ τά ὑπόλοιπα βρέθηκαν μαζί τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1996 στό οἰκόπεδο Ἐμ. Κωτούλα (Ο.Τ. 304) ἐπί τῆσ ὁδοῦ Πλουτάρχου κατά τίς ἐργασίες διάνοιξις θεμελίων³. Τό οἰκόπεδο βρισκεται στήν περιοχὴ τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆσ ἀρχαίας πόλης, ὅπου ἔχουν ἀνασκαφεί κατά καιροῦς τάφοι τῶν ἐλληνιστικῶν καί ρωμαϊκῶν χρόνων⁴. Τά μνημεῖα τοῦ

---

1. Τίς ἐπιγραφές αὐτές (ἀλλά καί ἄλλα ἀνεπίγραφα μνημεῖα σχετιζόμενα μέ μονομάχους) πραγματεύεται ἡ Β. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ στό ἄρθρο τῆσ "Μονομαχικά μνημεῖα στό Μουσεῖο τῆσ Βέροιασ", Ἀμητός. *Τιμητικός τόμος γιά τόν καθ. Μ. Ἀνδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, τόμος Α' 33 - 57 (στό ἔξῃσ Μονομαχικά μνημεῖα), ἀναδημοσιεύουν δέ τελευταῖα οἱ Λ. Γουναροπούλου - Μ. Χατζόπουλος, *Ἐπιγραφές Κάτω Μακεδονίας*. Τόμος Α'. *Ἐπιγραφές Βέροιασ*, Ἀθήνα 1998 ἀρρ. 374 - 390 καί 495, 497 (στό ἔξῃσ ΕΚΜ Ι). - Εὐχαριστοῦμε θερμά τήν καθ. Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου πού εἶχε τήν καλοσύνη νά διαβάσει τό χειρόγραφο καί νά προτείνει βελτιώσεις. Ἐξυπακούεται ὅτι τά τυχόν σφάλματα πού ἀπέμειναν βαρύνουν τούς συγγραφεῖς.

2. Γιά τούς ἀγῶνες αὐτούς βλ. Α.Τατάκι, *Beroea. Prosopography and Society* (Μελετήματα 8), Athens 1988, 482 κέξ.

3. Βλ. ΑΔ 1996 Χρονικά (ὑπό δημοσίευση).

4. Γιά τό βορειοανατολικό νεκροταφεῖο τῆσ πόλης στήν περιοχὴ τῆσ βόρειας πύλης πού ἔκτεινόταν στά οἰκοδομικά τετράγωνα Ο.Τ. 303 ἕως 307 βλ. L. Brocas - Deflassieux,

οικοπέδου Κωτούλα ώστόσο δέν μποροῦν νά συνδεθοῦν μέ συγκεκριμένους τάφους, ἐφόσον κατά τή σωστική ἀνασκαφή δέν ἐντοπίστηκε κανένας. Ἀντίθετα τρία ἀπό αὐτά βρέθηκαν συγκεντρωμένα σέ ὄρυγμα στό ΒΑ τμήμα τοῦ οικοπέδου καί τά ὑπόλοιπα σέ ἄλλο ὄρυγμα ἕξι μέτρα δυτικότερα. Ἡ εὗρεσή τους σέ δύο ὄρυγματα ὑποδηλώνει ὅτι ὁ χώρος, πού ἀρχικά ἀποτελοῦσε ἕνα φυσικό πρᾶνές, εἶχε ἀναμοχλευθεῖ καί διαταραχθεῖ κατά τό παρελθόν. Ἡ πληροφορία μάλιστα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ οικοπέδου ὅτι περί τό 1940 ἔγινε στό οἰκόπεδο μεγάλης ἔκτασης ἰσοπέδωση ὁδηγεῖ δικαιολογημένα στό συμπέρασμα ὅτι ἡ καταστροφή τῶν τάφων στίς ὁποῖες ἦταν τοποθετημένες οἱ ἐπιγραφές θά πρέπει νά ἔγινε τήν ἐποχή αὐτή καί ὅτι στή συνέχεια θάφτηκαν ἐκ νέου στό οἰκόπεδο ὅπου καί βρέθηκαν.

1. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἀρχιμήδη.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ ἄρ. εὗρ. MB 900. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο πού ὀρίζεται ἀπό παραστάδες χωρίς πλαστικά ἀποδοσμένα ἐπίκρανα καί ἐπιστέφεται ἀπό ἐγγεγραμένο ἀέτωμα μέ πλάγια ἀκρωτήρια. Στό κέντρο του τυμπάνου τοῦ ἀετώματος ὑπάρχει ρόδακας ὁ ὁποῖος πλαισιώνεται ἀπό σειρές “μηνίσκων”. Τό κάτω μέρος τῆς πλάκας πού εἶναι ἀργό παρουσιάζει ἴχνη ξοῖδας. Εἰκονίζεται μετωπικά ἀγένειος μονομάχος “σέ δόξα”⁵. Φορᾶ ζώνη (balteus), πού τυλίγεται τρεῖς φορές γύρω ἀπό τή μέση του, καί περισκελίδα (subligaculum). Τό δεξι χέρι πού εἶναι λυγισμένο στόν ἀγκώνα κρατᾶ κλαδί φοίνικα (σπάδικα) καί καλύπτεται ἀπό προστατευτική ἐπένδυση μέ τή μορφή περιελισσόμενων ἱμάντων⁶. Τό στήθος προστατεύεται ἀπό καμπυλόγραμμο προστήθιο τό ὁποῖο πιθανότατα εἶναι κατασκευασμένο ἀπό δέρμα⁷. Τό ἀριστερό χέρι τοῦ μονομάχου ἀκουμπά-

⁵ *Ἀρχαία Βέροια*, Βέροια 1999, 52 καί Λ. Στεφανή, “Τό ὀδικό σύστημα τῆς ρωμαϊκῆς Βέροιας. Κατασκευαστικά στοιχεῖα καί ρυμοτομική ὀργάνωση” στό *Πρακτικά “Ἐπικοινωνίες καί μεταφορές στήν προβιομηχανική περίοδο”*, Συμπόσιο ΕΤΒΑ (Μονεμβασιά 24-26 Ἰουλίου 1998, ὑπό δημοσίευση).

⁶ Γιά τόν τύπο αὐτό τῶν μονομαχικῶν στηλῶν βλ. L. Robert, *Les Gladiateurs dans l’Orient Grec* (στό ἔξῃς *Les Gladiateurs*), Paris 1940 (ἀνατύπωση Amsterdam 1971) 47, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ τήν ἔκφραση *les gladiateurs dans sa gloire*.

⁷ Γιά παράλληλα ἀπό τή Βέροια βλ. λ.χ. τήν ἐπιτύμβια στήλη MB Λ 655 (=EKMI 497).

⁷ Γιά τά προστήθια πού ἔδεναν συνήθως κάτω ἀπό τίς μασχάλες ἢ πίσω ἀπό τούς ὤμους βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 72 (μέ παραπομπές σέ φωτογραφίες)· προστήθιο ἐνδέ-

ειστά όπλα πού αποδίδονται πλάι του πολύ συνοπτικά. Πρόκειται για όρθογώνια άσπίδα (scutum) μέ όμφαλό καί κράνος μέ έπαυχένιο. Στήν άριστερή άνετη κνήμη φοράει περικνημίδα (ocrea) καί πιθανόν ύπόδημα, ένώ τό δεξιό στάσιμο σκέλος πού αποδίδεται μέ πολύ χαμηλό άνάγλυφο φέρει ταινίες πάνω από τό γόνατο καί στόν άστράγαλο, άποδοσμένες γραπτά⁸. Τό πρόσωπο τής μορφής είναι ώοειδές, τά μαλλιά πέφτουν στό μέτωπο καί στά πλαινά του κεφαλιού καλύπτοντας καί τά αυτιά. Οί πλόκαμοι αποδίδονται μέ πυκνές, κάθετες έγγαράξεις. Άξιοπρόσεκτη είναι ήπροσπάθεια για ρεαλιστική άπεικόνιση τών φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών του νεκρού, όπως ή γαμψή μύτη του. Η ίρις τών ματιών δηλώνεται γραπτά. Σέ πολλά τμήματα τής στήλης όπως στά γράμματα τής έπιγραφής, στό άέτωμα, στό προστήθιο, στην κνημίδα, καί στίς ταινίες του δεξιού ποδιού σώζεται κόκκινο χρώμα. Διαστάσεις μνημείου: ύψος 0, 60 μ., πλάτος 0, 42 μ. καί πάχος 0, 065 μ. Ύψος γραμμάτων 0, 015 μ. διάστιχα 0, 001 - 0, 002 μ. Εικ. άρ. 1.

β' μισό του 2ου μ.Χ.⁹

Άρχιμήδης

ένθάδε κίμε.

Ούκ ήμην κέ

4 έγενόμην,

ούκ ειμί κέ ού

μέλι μοι. Χε̅

ρε παροδίτα

Η πιό ένδιαφέρουσα πλευρά τής στήλης πού στήθηκε στό μνήμα του μονομάχου Άρχιμήδη είναι αναμφίβολα τό επικούρειας αντίληψης άπόφθεγμα *ούκ ήμην καί έγενόμην ούκ ειμί καί ού μέλει μοι* (λατινικά non fui, fui, non sum, non curo) πού σώζει καί τό όποιο άπαντά, όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, για πρώτη

χεται να άπεικονίζεται κατά τήν Άλλαμανή - Σουρη, "Μονομαχικά μνημεία", 37 καί στή στήλη άρ. Β1 πιν. 5, 3 (άρ. εύρ. ΜΒ Λ 453).

8. Για άνάλογα εικονογραφικά χαρακτηριστικά σε μονομαχικά μνημεία βλ. λ.χ. Robert, *Les Gladiateurs*, 69 καί ιδιαίτερα άρ. 153 (πιν. XXI) καί για τή Βέροια τή στήλη του Μαρίσκου, Άλλαμανή - Σουρη, "Μονομαχικά μνημεία", Α. 2 (πιν. 4. 2) = *EKMI* 384.

9. Στή χρονολόγηση αυτή οδηγούν ή φροντισμένη ακόμη γραφή καί τό μνηοειδές σχήμα όρισμένων χαρακτηριστικών γραμμάτων όπως του *εψιλόν*, του *σιγμα* καί του *μει* (σύγκρινε μέ τά γράμματα τών έπιγραφών *EKMI* 49 του 181 μ.Χ. καί *EKMI* 375).

φορά στίς ἐπιγραφές ὄχι μόνο τῆς Βέροιας ἀλλά καί τῆς Μακεδονίας. Τό ἀπόφθεγμα αὐτό (αὐτούσιο ἢ μέ παραλλαγές) εἶναι γνωστό ἀπό ἱκανό ἀριθμό ἐλληνικῶν καί λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἄλλων περιοχῶν τόσο τοῦ ἀνατολικοῦ ὅσο καί τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας¹⁰. Τήν ἴδια (ἐλληνική) ἐκδοχή συναντοῦμε λ.χ. σέ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης¹¹, τῆς Πτολεμαΐδος (Κυρηναϊκή)¹² τῆς Ἀφροδισιάδας¹³ καί τῶν Ἀδριανῶν τῆς Πισιδίας¹⁴. Ὅτι ὁ νεκρός τῆς νέας ἐπιγραφῆς δέν ἦταν ὁ μόνος μονομάχος πού υἰοθετοῦσε παρόμοιες ἀντιλήψεις γιά τή μεταθανάτια ζωή συνάγεται λ.χ. ἀπό τό ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἐνός ρητιάρου ὀνόματι Πίννα πού βρέθηκε στήν Ἀμάστριδα τοῦ Πόντου, ὅπου διαβάζουμε τήν παραλλαγμένη ἐκδοχή τοῦ ἀποφθέγματος οὐκ ἦμην, οὐκ ἦδειν, ἐγενόμην, οὐκ οἶδα, οὐκ εἰμί, οὐ μέλει μοι¹⁵. Ἄλλωστε, ὅπως ἔχουν ἐπισημάνει παλαιότεροι ἐρευνητές στηριζόμενοι σέ ἐπιγραφές αὐτοῦ τοῦ εἶδους, παρόμοιες ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις ἦταν διαδεδομένες ἰδιαίτερα σέ ὀρισμένες κατηγορίες ἀνθρώπων πού ζοῦσαν καθημερινά ὑπό ἀσταθεῖς συνθήκες, ὅπως οἱ μονομάχοι, οἱ στρατιῶτες καί οἱ ναυτικοί¹⁶.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό (ἀμάρτυρο στή Μακεδονία γνωστό ὁμως ἀπό ἄλλου¹⁷) ὄνομα Ἀρχιμήδης τοῦτο παραδίδεται, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων. Ἄν πράγματι ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος παραπέμπει στόν μεγάλο μαθηματικό τῆς ἀρχαιότητος, εἶναι δελεαστική ἡ ὑπόθεση μήπως ὁ μονομάχος πῆρε τό ὄνομα αὐτό λόγω τῆς ἐπινοητικότητάς του¹⁸.

10. Γιά παραδείγματα καί βιβλιογραφία βλ. ἐνδεικτικά F. Cumont, "Non fui, fui, non sum", *Musée belge* 32, 1928, 73-85, L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95 καί G. H. R. Horsley, *New Documents Illustrating Early Christianity*, Macquarie 1987, 43.

11. Βλ. *IGUR* 1397 (αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς) ὅπου ἐπισημαίνονται παραλλαγές τοῦ ἀποφθέγματος σέ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης.

12. Βλ. D. Robinson, "Inscriptions from Cyrenaica", *AJA* 17 (1913) 185 ἀρ. 77 καί corrigenda σ. 505.

13. Βλ. *MAMA* VIII 353 (κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ. λόγω τῆς παρουσίας στήν ἐπιγραφή Ἀθηναίων), πρβλ. L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95.

14. Βλ. G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia. Part 1", *Anat. Studies* 9 (1957) ἀρ. 75 γραμμμένο πάνω σέ σαρκοφάγο, πρβλ. *Bull. épigr.* 1961, 739· τό ἴδιο ἀπόφθεγμα εἶναι πιθανό ὅτι ὑπῆρχε γραμμμένο σέ μία σαρκοφάγο τῆς Πέργης (μετά τό 212 μ.Χ.) σύμφωνα μέ τή διόρθωση τῶν Robert, *Bull. épigr.* 1950, 204 σελ. 207.

15. Robert, *Les Gladiateurs*, 129, ἀρ. 76.

16. Βλ. F. Cumont, *ἰ. π.*, 74.

17. Τό ὄνομα παραδίδεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Χίου καί τῆς Μήλου (βλ. *LGPN* I)· τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN* II)· τῆς Πελλάνης, τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ἐπιδάμνου, τῆς Κέρκυρας καί τῶν Συρακουσῶν (βλ. *LGPN* III A).

18. Ὅτι οἱ ἀνθρώποι τῆς ἀρένας ἐπαιρναν ὀνόματα πού παρέπεμπαν στήν ἐπινοητι-

Ἡ ἔκφραση *χαῖρε παροδεῖτα* (μέ παραλλαγές) εἶναι συνήθης στίς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς πόλης συμπεριλαμβανομένων καί ἐκείνων τῶν μονομάχων¹⁹.

2. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ποδὴνεμου.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη ἀποκεκρουσμένη στήν ἄνω δεξιὰ γωνία της. Φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἄρ. εὗρ. MB 901. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται, ὅπως στήν προηγούμενη στήλη, μέσα σέ ναῖσκο πού ὀρίζεται ἀπό παραστάδες καί ἐπιστέφεται ἀπό ἀέτωμα στό τύμπανο τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν σειρές “μηνίσκων”. Πρόκειται γιά σκηνή “νεκροδεῖπνου”, προσφιλέθ θέμα στίς ἐπιτύμβιες στήλες μονομάχων τῆς Μακεδονίας καί ἄλλων περιοχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας²⁰. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακλιμένος μέ τό ἀριστερό χέρι λυγισμένο νά ἀκουμπάει σέ μαξιλάρι, φορεῖ δέ χειριδωτό χιτῶνα καί ἱμάτιο, τοῦ ὁποῖου οἱ πτυχώσεις δηλώνονται μέ χαμηλό ἀνάγλυφο καί ἐγχαράξεις. Τό ἱμάτιο καλύπτει τό ἀριστερό χέρι, τόν ὦμο, τήν ἠβική χώρα καί τά πόδια. Τό δεξιό χέρι ἀναπαύεται πάνω στό ἀντίστοιχο πόδι καί κρατάει ἀναδιπλωμένο στεφάνι²¹. Ὁ νεκρός ἀποδίδεται μέ στρογγυλό πρόσωπο, ἀδρά χαρακτηριστικά καί πυκνά φουντωτά μαλλιά, πού σταματοῦν πάνω ἀπό τά αὐτιά. Ἡ κλίνη στήν ὁποία εἶναι ξαπλωμένος διαμορφώνεται ἀπό λεπτό ἐπίπεδο τμήμα, ἐρεισίνωτο καί τορνευτά πόδια²². Ἐνδιαφέ-

---

κότητά τους προκύπτει λ.χ. ἀπό τό ὄνομα Ἀρκοπλάνης (αὐτός πού ἐξαπατᾷ τίς ἀρκοῦδες) ἐνός θηριομάχου σέ ἐπιγραφή τῆς Μιλῆτου βλ. *SEG* 35 (1985) 1141, πρβλ. L. Robert, *Hellenica* V, 87 κέξ. σχετικά μέ τό ὄνομα.

19. Βλ. λ.χ. *EKM* I 354, 357 καί 359. Ἡ ἴδια ἔκφραση ἀπαντᾷ καί παρακάτω στίς στήλες ὑπ. ἄρ. 4 καί 6, ἐνῶ στήν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ μονομάχου Ἀλεξάνδρου *EKM* I 386 συναντοῦμε τήν ἔκφραση *χαίροις*, ὡ παροδίτα.

20. Γιά τή Βέροια βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεῖα”, 34 κέξ. γιά τή Θεσσαλονίκη βλ. Γ. Βελένη - Π. Ἀδάμ Βελένη, “Ρωμαϊκό θέατρο στή Θεσσαλονίκη”, *ΑΕΜΘ* 3 (1989) 256 ἄρ. 14 καί τό (ἀδημοσίευτο) ἀνάγλυφο πού φυλάσσεται στό Μουσείο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ μέ ἄρ. εὗρηθρίου BE 175. Γιά παράσταση “νεκροδεῖπνου” σέ μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν, ὅπως λ.χ. τῆς Μ. Ἀσίας βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί E. Pfühl - H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Mainz a. Rhein 1979 II, 306. Γιά τά “νεκροδεῖπνα” στήν εἰκονογραφία τῆς Βέροιας γενικά βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, *Μακεδονικοί βωμοί. Τιμητικοί καί ταφικοί βωμοί αὐτοκρατορικῶν χρόνων στή Θεσσαλονίκη καί τή Βέροια*, ἀδημ. Διδ. διατριβή Θεσσαλονίκη 1996, 86 - 92.

21. Γιά τά στεφάνια πού κρατοῦν οἱ ἀνακλιμένες μορφές σέ σκηνές “νεκροδεῖπνου” βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1749, 1750 καί ἰδιαίτερα 1801 (ἀναδιπλωμένο στεφάνι).

22. Βλ. σχετικά G. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London 1966, 103 κέξ.

ρον είναι τό γραπτό μοτίβο διακόσμησης τοῦ μαξιλαριοῦ, ὅπου ἀκουμπάει ὁ μονομάχος καί τό ὅποιο ἀποτελεῖται ἀπό διάστικτους ρόμβους. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ἀποδίδεται τριποδική τράπεζα μέ καρπούς²³. Πίσω ἀπό τόν μονομάχο καί στό ἐπάνω τμήμα τοῦ ὀρθογώνιου πεδίου στό ὅποιο ἀναπτύσσεται ἡ παράσταση ὑπάρχει ἀνάγλυφη ταινία. Αὐτή θά πρέπει νά ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ παραπετάσματος πού συχνά ἀποδίδοταν ἀνάγλυφα ἢ γραπτά γιά τή δημιουργία ἐντύπωσης ἡμιυπαίθριου χώρου²⁴. Κάτω ἀπό τήν κλίνη διακρίνεται τμήμα τοῦ σεντονιοῦ μέ τό ὅποιο ἦταν καλυμμένη²⁵. Ἀπέναντι ἀπό τή μορφή τοῦ νεκροῦ στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παράστασης εἰκονίζεται μικρή, γυμνή, φτερωτή μορφή ἀγοριοῦ σέ βάθρο πού ἀποδίδει τόν Θάνατο μέ τή μορφή τοῦ Ὑπνου Ἐρωτα²⁶. Τό δεξιό χέρι πού εἶναι τεντωμένο πρὸς τά κάτω κρατᾶ ἀγγεῖο, ἐνῶ τό ἀριστερό εἶναι διπλωμένο στό σῶμα κάτω ἀπό τό στήθος. Στό δεξιό ἄκρο τῆς στήλης, πίσω ἀπό τόν μονομάχο ἀλλά ἐκτός τοῦ πεδίου διακρίνεται ἐγγάρακτα ἀποδοσμένος στελεεὸς ὄπλου μέ σαυρωτήρα. Ἄν καί δέν ἔχει σωθεῖ ἡ κεφαλή του, ἐντούτοις μέ βάση τά ὡς τώρα γνωστά παράλληλα τῆς μονομαχικῆς εἰκονογραφίας μπορεῖ βάσιμα νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι πρόκειται γιά τρίαινα καί ὅτι συνεπῶς ὁ νεκρός ἦταν ρητιάριος (βλ. ἐπίσης ὑπόμνημα ἐπιγραφῆς)²⁷. Ἴχνη κόκκινου χρώματος ἔχουν διατηρηθεῖ στά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,56 μ. πλάτος, 0,35 μ. καί πᾶχος 0,07 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,02 - 0,03 μ.· διάστιχα 0,015 - 0,02 μ. Εἰκ. ἀρ. 2.

23. Γιά τή μορφή τοῦ τριποδικοῦ τραπεζιοῦ βλ. J. M. Dentzer, *Le motif du banquet couché dans la proche orient et le monde grec du VIIe siècle au IVe siècle avant J. C.* (BEFAR 246), Rome 1982, 516-524 καί E. Pfühl - H. Möbius, *ὁ. π.*, 1660-1, 1748, 1801.

24. Βλ. E. Pfühl - H. Möbius, *ὁ. π.*, 1429, 1647-8, 1656, 1868-9, 1898-9. Γιά τό στοιχεῖο τοῦ παραπετάσματος σέ ἀνάγλυφα τῆς Βέροιας βλ. Ἰ. Τουράτσογλου, "Πατερίνος Ἀντιγόνου, ἥρωας. Ὑστεροελληνιστική στήλη ἀπό τή Βέροια", *Κέρονος. Τιμητική προσφορά στόν Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972 153 καί Π. Ἀδάμ - Βελένη, *ὁ. π.*, 87.

25. "Ὅπως λ.χ. συμβαίνει στή σκηνή μέ "νεκρόδειπνο" τῆς μονομαχικῆς στήλης *EKM I 377* (βλ. εἰκόνα 377 α). Γιά ἀπόδοση τοῦ σεντονιοῦ τῆς κλίνης σέ ἄλλα "νεκρόδειπνα" βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *ὁ. π.*, 1916.

26. Γιά παραδείγματα παράστασης θανάτου μέ ἔρωτα σέ ἄλλα μνημεῖα τῆς Βέροιας βλ. τοὺς πίνακες τῶν ἐπιγραφῶν *EKMI 228, 239* καί 251. Στή ταφική τέχνη τῆς ἐποχῆς ὁ ἔρωτας (συνήθως κοιμώμενος) χρησιμοποιεῖται ὡς ἀλληγορική παράσταση τοῦ θανάτου (ἐννοουμένου ὡς αἰώνιου ὕπνου) βλ. σχετικὰ Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου - Ἐμ. Βουτυρά, *Κατάλογος Γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, ἀρ. 131 (συντάκτρια λήμματος Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου).

27. Σύγκρινε λ.χ. παρόμοια ἀπόδοση τοῦ κάτω τμήματος τῆς τρίαινας τοῦ ρητιαρίου Φλαμμεάτη στή στήλη *EKMI 388* καί ἐκείνης τοῦ ρητιαρίου Πεκουλιάρη στή στήλη *EKM I 495* (ἀπό τό Μακροχώρι). Γιά τίς τρίαινες τῶν ρητιαρίων γενικά βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 66-7 καί ἀρ. 46 (πίν. XIII) καί 242 (πίν. V).

3ος αι. μ.Χ.²⁸

Βασιλική Ποδηνέμω τῶ
καί Ἀσκληπιόδοτῶ ἐκ τῶν
ἐκίνου μνείας χάριν ☉

Συμπλήματα : στ. 1 NE · στ. 3 MNE .

Τό ὄνομα Ποδήνεμος, πού παραδίδεται ἀκέραιο γιά πρώτη φορά²⁹, ἀνήκει στήν κατηγορία ἐκείνη τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀνομάτων τῶν μονομάχων τά ὁποῖα προβάλλουν φυσικά τους προσόντα καί συγκεκριμένα τήν ταχύτητα (πρβλ. λ.χ. τά γνωστά ἀπό ἄλλες ἐπιγραφές ὀνόματα μονομάχων Ἀνέμιον, Ζέφυρος, Ὠκύς, Καλλίδρομος³⁰). Τέτοια ὀνόματα ὅπως καί ἐκεῖνα πού δείχνουν τήν εὐκνησία ἦταν συνηθισμένα ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν ρητταρίων πού ἔπρεπε νά εἶναι ταχεῖς καί εὐέλικτοι γιά νά ἀποφεύγουν τούς βαριά ὀπλισμένους ἀντιπάλους³¹, παρατήρηση πού ἐπιβεβαιώνει ἡ περίπτωση τοῦ Ποδήνεμου, ἐφόσον ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση (βλ. λήμμα) ἐπρόκειτο κατά πάσα πιθανότητα γιά ρητταίριο. Ἀμάρτυρο τόσο μεταξύ τῶν μονομάχων ὅσο καί στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας εἶναι τό ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος³² πού ἔφερε ὁ νεκρός καί τό ὁποῖο, ἐφόσον τό Ποδήνεμος εἶναι τό ἐπαγγελματικό του, θά πρέπει νά ἦταν τό ὄνομα πού ἔφερε πρῖν γίνε μονομάχος, ἐνῶ γιά πρώτη φορά μαρτυρεῖται ἐπίσης στή Βέροια καί τό ὄνομα Βασιλική τῆς συντρόφου του. Τό πρῶτο εἶναι θεοφόρο ὄνομα, κατηγορία ἰδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ τῶν Μακεδόνων τήν ἐποχή αὐτή³³. Τό δεύτερο

28. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τό τρισκελές σῖγμα, τό μικρό ὄμικρον καί τό ὦμέγα), ἀλλά καί ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παρουσιάζουν ὁμοιότητα μέ τά γράμματα τῆς ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ μονομάχου Νεικηφόρου (βλ. *EKMI*, 381 τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

29. Τό ὄνομα σώζεται ἀποσπασματικά στήν ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας Th. Reinach, *Inscriptions d' Aphrodisias*, *REG* 19 (1906) 289 ἀρ. 190 ὅπου ὁ πρῶτος ἐκδότης τό συμπληρώνει ὀρθά (ἀντίθετα οἱ Robert, *Les Gladiateurs* 162 καί C. Roueché, *Performers and partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods* [JRS Monographs 6], London 1993, 65 ἀρ. 16 δέν ἀκολουθοῦν τή συμπλήρωση).

30. Robert, *Les Gladiateurs*, 300.

31. Γιά τά ὀνόματα τῶν ρητταρίων βλ. τελευταῖα M. Carter, "A Doctor Secutorum and the Retiarius Draukos from Corinth", *ZPE* 126 (1999) 268 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

32. Τό ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος δέν μαρτυρεῖται στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας εἶναι ὅμως γνωστό ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων, ὅπως λ.χ. τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN* II).

33. Βλ. λ.χ. M. B. Hatzopoulos L. D. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, Athènes 1996 II, indices γιά τίς περιοχές τοῦ Ἀνθεμίου καί τῶν Καλινδοίων.

ἀνήκει στή σπανιότερη κατηγορία ὀνομάτων πού παράγονται ἀπό ὀνόματα ἀξιωματῶν ἢ τίτλων, δέν παραδίδεται στή Μακεδονία, ἡ χρήση του ὁμως τεκμηριώνεται ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων περιοχῶν³⁴. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκείνου*, γνωστή ἀπό ἄλλες ἐπιτύμβιες στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας³⁵, δηλώνει ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ ἔξοδα τοῦ νεκροῦ μονομάχου.

3. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Μάρωνος.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη μέ παράσταση νεκροῦδειπνου ἀποκεκρουσμένη στίς δύο πάνω γωνίες της. Φυλάσσεται στό ἹΑρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. MB 902. Ὅπως στήν προηγούμενη στήλη, ἡ παράσταση τοῦ “νεκροῦδειπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο ἀποτελούμενο ἀπό ἐγγεγραμμένο ἀέτωμα (μέ σειρές μνηίσκων στό τύμπανο) καί παραστάδες, πού ὡστόσο ἔχουν σωθεῖ ἀποσπασματικά. Τό πεδίο πού δημιουργεῖται σέ σχέση μέ τό πλαίσιο ἔχει πολύ μικρό βάθος καί ἡ παράσταση χαρακτηρίζεται ἀπό χαμηλή ἀναγλυφικότητα καί ἀδρῆ ἀπόδοση. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακεκλιμένος σέ κλίνη. Στηρίζεται στό ἀριστερό του χέρι μέ τό ὁποῖο κρατᾶ μπροστά στό στήθος του σκύφο³⁶. Τό δεξιό χέρι ἀναπαύεται πάνω στό σῶμα καί πέφτει χαλαρά ἐμπρός κρατώντας ἀναδιπλωμένο στεφάνι. Φοράει χιτῶνα καί ἱμάτιο τό ὁποῖο καλύπτει τόν ἀριστερό ὤμο, τό χέρι, τήν ἡβική χώρα καί τά πόδια. Κοντά φουντωτά μαλλιά περιβάλλουν τό στρογγυλό πρόσωπο τοῦ μονομάχου ἀφήνοντας ἀκαλυπτα τά αὐτιά. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα μέ καρπούς. Στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης, πίσω ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ, ὠοειδῆς ὀμφαλωτή ἀσπίδα³⁷ καί στρογγυλό κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στό ἀριστερό ἄκρο τῆς παράστασης, ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό μονομάχο, παριστάνεται γυναικεία μορφή καθισμένη σέ κάθισμα μέ ἐρεϊσίνωτο. Φορᾶ χι-

34. Τό ὄνομα μαρτυρεῖται λ.χ. σέ ἐπιγραφή τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPNI*) καί τῆς Νικομηδείας στή Βιθυνία (βλ. *TAMIV* 1, 352: Αὐρ. Βασιλική). Τό ἀρσενικό Βασιλικό παραδίδεται π.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Θάσου καί τῆς Ἀθήνας βλ. *LGPNI* καί *II* ἀντίστοιχα.

35. Βλ. λ.χ. *EKMI* 384, 386, 387 · *IGX* 2 1, 303, 362 (Θεσσαλονίκη) · *IGX* 2. 2, 83 (Ἡράκλεια Λυγκηστίδα) καί 240 (Πελαγονία). Τήν ἴδια ἔκφραση συναντοῦμε καί στήν ἐπόμενη στήλη.

36. Γιά τόν συμβολισμό τοῦ σκύφου στά ρωμαϊκά ταφικά “νεκροῦδειπνα” βλ. F. Cumont, *Recherches sur la symbolisme funéraire des Romains*, Paris 1966, 417.

37. Γιά αὐτόν τόν (ἔχι καί τόσο συνηθισμένο) τύπο ἀσπίδας στίς ἐπιτύμβιες στήλες τῶν μονομάχων βλ. Ἀλλαμανῆ-Σουρεῖ, “Μονομαχικά μνημεῖα”, 46, ἀρ. Γ 6 (πίν. 6. 3).

τώνα καὶ ἱμάτιο “ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν”³⁸. Διαστάσεις μνημείου : ὕψος 0, 56 μ., πλάτος 0, 35 μ. καὶ πάχος 0, 07 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 012 0, 015 μ. · διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 3.

3ος αἰ. μ.Χ.³⁹

*Αὐγούστα Μάρωνι τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ
ἐκ τῶν ἐκείνου μνείας χάριν*

Στ. 1 Μετὰ τὸ ρό τῆς λέξης Μάρων φαίνονται σβησμένα τὰ ἔχνη κάτω ὀριζώντας κεραιὰς πού ἀνῆκε μᾶλλον στό γωνιώδες ὠμέγα τὸ ὁποῖο ὁ χαρακτῆς ἀπέδωσε τελικὰ ὡς συμπίλημα μέ τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα νεῖ. Συμπίληματα : στ. 3 ΩΝΕ καὶ ΜΝΕ.

Τὸ ὄνομα Μάρων μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ μεταξὺ μονομάχων, εἶναι ὁμως γνωστό ἀπὸ ἀλλοῦ⁴⁰. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ὄνομα Αὐγούστα πού φέρει ἢ σύντροφός του καὶ τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἐπίσης γιὰ πρώτη φορὰ σέ ἐπιγραφή τῆς Μακεδονίας, εἶναι ὁμως γνωστό ἀπὸ τὸ ὄνομαστικό ἄλλων ἑλλη- νικῶν πόλεων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ λ.χ. σέ ἐπιγρα- φές τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τῆς Λαοδικείας Κατακεκαυμένης στή Φρυγία⁴¹. Ὅπως τὸ ὄνομα Βασιλική τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς ἢ τὸ ὄνομα Συγκλητι- κή πού ἀναφέρεται σέ ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης⁴², τὸ ὄνομα Αὐγούστα ἀνή- κει καὶ αὐτὸ στὴν κατηγορία τῶν ὀνομάτων πού παράγονται ἀπὸ ἀξιώματα ἢ τίτλους.

38. Γιὰ παράλληλα σέ στήλες μονομάχων τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μο- νομαχικά μνημεῖα” 39 ἀρ. Γ3 (πίν. 6.2) καὶ γιὰ τὰ ταφικά μνημεῖα τῆς Βέροιας γενικότε- ρα Π. Ἀδάμ - Βελένη, *ὁ. π.*, 88 - 9.

39. Τὰ τετραγωνισμένα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. ἰδιαίτερα τὸ ὄμικρον καὶ τὸ ὠμέ- γα) σέ συνδυασμὸ μέ τὰ συμπιλήματα ἐπιτρέπουν τὴ χρονολόγησή της στὸν 3 ο αἰ. μ.Χ..

40. Τὸ ὄνομα ἀναφέρεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τοῦ Κιτίου, τῆς Δήλου, τῆς Κῶ, τῆς Πάρου καὶ τῆς Θήρας βλ. *LGPN I*. Τὸ ὄνομα Μάρ(ων) προτείνει μέ ἐπιφυλάξεις ὁ G. Mihailon ὡς πατρώνυμο κάποιου Ζιπᾶ στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τίς Σέρρες *SEG 30 (1980) 594 B* στ. 6.

41. Βλ. *MAMA IV 174* (τοῦ 1 ου αἰ. μ.Χ. Ἰουλί<α> Αὐγούστα Δωροθέου) καὶ *MAMA I, 121* (τοῦ 3 ου αἰ. μ.Χ., κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.: *Παρηγόριος κέ Μεννέ- ας καὶ Αὐγούστα ἀνεστήσαμεν τῷ πατρὶ ἡμῶν*) ἀντίστοιχα.

42. Βλ. *SEG 30 (1980) 644* ὅπου ἐμφανίζεται κάποια Λαρκία Συνκλητική. Γιὰ τὴ χρή- ση τοῦ ἴδιου ὀνόματος στὴν περιοχὴ τῆς Πελαγονίας βλ. Ἡ. Κ. Σβέρκου, *Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς Ἄνω Μακεδονίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Πολιτικὴ ὀργάνωση - Κοινωνία - Ἀνθρωπωνυμία)*, Διδ. Διατριβὴ Θεσσαλονίκη 2000, 143 ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ αὐτὴν τὴν κατηγορία ὀνομάτων.

4. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Αἰγιαλοῦ.

Ἄκερραιη μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. ΜΒ 903. Ὅπως καί στά προηγούμενα μνημεῖα, ἡ παράσταση τοῦ “νεκροδείπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο (μέ παραστάδες καί ἀέτωμα) πού δημιουργεῖ ὀρθογώνιο πεδίο, ἐλαφρᾶ βαθύτερο ἀπό τό ἀρχιτεκτονικό πλαίσιο πού τό περιβάλλει. Ὁ μονομάχος παριστάνεται μετωπικά σέ στάση ὅμοια μέ αὐτήν τῶν στηλῶν ἀρ. 901 καί 902 (ἀρ. 2 καί 3). Φοράει χειριδωτό χιτῶνα καί ἱμάτιο πού καλύπτει τόν ἀριστερό ὤμο καί τό σῶμα ἀπό τή μέση καί κάτω. Τό πρόσωπο εἶναι στρογγυλό καί περιβάλλεται ἀπό κοντά μαλλιά πού ἀποδίδονται μέ ἐγχαράξεις, ἀφήνουν δέ ἀκάλυπτα τά πεταχτά αὐτιά. Ἡ κλίνη ἔχει λεπτό στρῶμα καί τορνευτά πόδια ⁴³, ἐνῶ τό μαξιλάρι πάνω στό ὅποιο στηρίζεται τό δεξιό χέρι τῆς μορφῆς τονίζεται μέ κόκκινο χρῶμα. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα, ἐνῶ στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης ἀπεικονίζονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπαυχένιο. Ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παράστασης εἰκονίζεται κλαδί φοινικιάς στό ὅποιο διακρίνονται ἴχνη κόκκινου χρώματος. Ἡ ὅλη σύνθεση περιβάλλεται ἀπό ὀρθογώνιο πλαίσιο, τό ὅποιο ὀριοθετεῖ τόν χῶρο. Πάνω ἀπό τήν ὀριζόντια γραμμή τοῦ πλαισίου ὑπάρχουν, ὅπως συμβαίνει καί σέ ἄλλες στήλες μονομάχων, στεφάνια νίκης (4) ⁴⁴. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0, 69 μ., πλάτος 0, 39 μ. καί πάχος 0, 06 μ. Ὑψος γραμμῶν 0, 02 - 0, 025 μ.· διάστιχα 0, 005 - 0, 015 μ. Εἰκ. ἀρ. 4.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁴⁵

*Πρόκλα Ἐγιαλῶ τῶ κέ Ἡρώδη
ἐκκ τῶν ἑαυτοῦ μνίας χάριν.
Χερε παροδίτα ∂*

Συμπιλήματα : στ. 1 ΗΡ· στ. 2 ΝΕ, ΜΝ

Τά ὀνόματα Αἰγιαλός καί Ἡρώδης, ὅσο γνωρίζουμε, ἀπαντοῦν ἐδῶ γιά

43. Γιά ἀνάλογα παραδείγματα ἀπό τή Βέροια βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, *δ.π.*, 87.

44. Βλ. λ.χ. τίς στήλες *EKMI* 376, 377, 385 μέ τούς ἀντίστοιχους πίνακες εἰκόνων.

45. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τά ἄλφα, τό ἐψιλον καί τό ὦμέγα) ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς στήλης *EKMI* 356 (τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

πρώτη φορά ὡς ὀνόματα μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστά ὡς ὀνόματα ἄλλων προσώπων ⁴⁶. Στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας μαρτυρεῖται τὸ ὄνομα Πρὸκλα πού φέρει ἡ σύντροφος τοῦ νεκροῦ ⁴⁷. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ (αὐτοῦ)* εἶναι γνωστή ἀπὸ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀλλὰ καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ δηλώνει ὅτι τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἀνάθεση τῆς στήλης καλύφθηκαν ἀπὸ τὸν νεκρὸ ⁴⁸.

5. Τὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ⁴⁹ τοῦ Ἀντιοχianoῦ.

Μαρμαρίνη ὀρθογώνια πλάκα μὲ μικρὲς ἀποκρούσεις πού φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας μὲ ἄρ. εὐρ. Μ.Β. 904. Ὁ μονομάχος εἰκονίζεται σὲ σκηνή “νεκρόδειπνον” μετωπικά ἡμιανακεκλιμένος σὲ κλίνη. Στηρίζεται στὸ ἄριστερό του χέρι μὲ τὸ ὁποῖο κρατᾶ ἐπίμηκες ἀντικείμενο (κύλινδρο ;). Τὸ δεξιὸ χέρι του ἀκουμπᾶει στὸ ἀνασηκωμένο δεξιὸ του γόνατο. Ὁ κορμὸς εἶναι γυμνός, τὸ δὲ ἱμάτιο ἀναδιπλώνεται στὴ μέση καὶ καλύπτει τὴν ἡβική χώρα καὶ τὰ πόδια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς κόμης καὶ τῆς γενειάδας μὲ παράλληλες ἐγγάρακτες γραμμὲς πού θυμίζουν ἀντίστοιχες ἀποδόσεις τῆς περιόδου τῶν στρατιωτικῶν αὐτοκρατόρων (235 - 284 μ.Χ.). Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι ἀκόμη τὸ ἔντονο τόξο φρυδιῶν, τὰ ἀμυγδαλωτὰ μάτια μὲ ἐγγάρακτη ἴριδα καὶ τὰ προτεταμένα ζυγωματικά. Τὰ κοντὰ μαλλιά ἀφήνουν ἀκάλυπτα τὰ αὐτιά καὶ ὁ ὄγκος τους περιγράφεται μὲ μικρὲς ἐγκαράξεις. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν κλίνη ἀπεικονίζεται τριποδικὴ τράπεζα καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὴν στὸ δεξιὸ ἄκρο τῆς παράστασης τὰ ὄπλα τοῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ὀμφαλωτὴ ἀσπίδα καὶ κρᾶνος μὲ

46. Τὸ ὄνομα Αἰγιαλὸς ἄγνωστο στὴ Μακεδονία παραδίδεται λ.χ. σὲ ἐπιγραφές τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN I*)· τῶν Πουτεόλων, τῆς Ἡράκλειας καὶ τῆς Πομπηΐας (βλ. *LGPN III A*· σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τίς ἐπιγραφές τῶν πόλεων αὐτῶν οἱ φορεῖς τοῦ ὀνόματος εἶναι δούλοι ἢ ἀπελευθέρου). Ἀντίθετα τὸ ὄνομα Ἡρώδης μαρτυρεῖται σὲ ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. *IGX 2. 1, 929, 1002, 1004* (Θεσσαλονίκη) καὶ *EAM 122* (Ἐορδαία).

47. Βλ. *EKMI* (Indices).

48. Γιὰ τὴν ἔκφραση αὐτὴ βλ. *EKMI 101, 217, 245* καὶ *IGX 2. 1, 381* καὶ *391* (Θεσσαλονίκη).

49. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιτύμβιου ἀναγλύφου πού ἦταν ἐντοιχισμένο (σὲ ἀντιδιαστολή πρὸς τὴν ἐλεύθερη ἐπιτύμβια στήλη μὲ ἢ χωρὶς βάση) βλ. λ.χ. Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου-Τιβεριῖου - Ἐμ. Βουτυρᾶ, *Κατάλογος δ. π.*, 151 ἄρ. 123 (συντάκτης λήμματος Ἐμ. Βουτυρᾶς). Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ προκειμένου γιὰ τὴ σχολιαζόμενη ἐδῶ πλάκα ὀδηγεῖ ὁ πρόχειρος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι δουλεμένοι οἱ κρόταφοι, ἀλλὰ καὶ ἡ πάνω καὶ κάτω ἀπόληξή της.

ἐπαυχένιο καί προσκόπιο ⁵⁰. Στό ἀριστερό τμήμα τοῦ πεδίου ἀποδίδονται μέ χάραξη δύο κλαδιά φοίνικα καί τέσσερα στεφάνια νίκης. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,42 μ., πλάτος 0,39 μ. καί πάχος 0,06 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,01 μ. · διάστιχα 0,005 μ. Εἰκ. ἀρ. 5.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁵¹

*Αἰγιαλός Ἀντιο-
χιανῶ τῶ καὶ Κλα-
υδιανῶ ἐκ τῶν ἐκεί-
4 νου ἐκείνω μνείας
χάριν*

Ἀπό τὰ ὀνόματα τοῦ νεκροῦ μονομάχου γνωστό μεταξὺ τῶν ὁμοτέχνων του εἶναι μόνο τό πρῶτο, ἐνῶ τό δεύτερο Κλαυδιανός, μαρτυρεῖται γιά πρώτη φορά ⁵². Λόγω τῆς σπανιότητος τοῦ ὀνόματος Αἰγιαλός, τῆς χρονολόγησής τῆς ἐπιγραφῆς καί τοῦ γεγονότος ὅτι τή μέριμνα γιά τήν ἀνέγερση τῶν ταφικῶν μνημείων τους εἶχαν ὄχι μόνο οἱ γυναῖκες ἀλλά καί συνάδελφοί τους δέν ἀποκλείεται ὁ Αἰγιαλός νά εἶναι τό ἴδιο μέ τό ἀναφερόμενο στήν προηγούμενη ἐπιγραφή πρόσωπο ἢ ὁ ἓνας ἀπό τοὺς δύο νά πῆρε τό ὄνομα τοῦ ἄλλου, ἐπειδή ἐπρόκειτο γιά μονομάχο πού εἶχε μεγάλη φήμη ⁵³.

Ἡ (γιά πρώτη φορά μαρτυρούμενη στή Βέροια) ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκίνου ἐκείνω* (βλ. καί ἐπόμενη ἐπιγραφή) εἶναι μία ἀπό τίς ἐκφράσεις μέ τίς ὁποῖες δηλώνεται ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ χρήματα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. οἱ συνηθέστερες καί ἀπλούστερες *ἐκ τῶν ἐκείνου* ἢ *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ* πού συναντήσαμε στίς προηγούμενες στήλες.

6. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἑρμῆ.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια ἐπιτύμβια στήλη ἑλλιπῆς στό ἄνω τμήμα τῆς πού

50. Γιά τό προσκόπιο στά κράνη τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 70.

51. Ἡ ἀφρόντιστη γραφή, χαρακτηριστικά γράμματα (βλ. τὰ μνηοειδή ἔψιλον καί σῆγμα καθῶς ἐπίσης καί τό ὰμέγα) καί ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παραπέμπουν στόν 3ο μ.Χ. Βλ. ἐπίσης (παραπάνω στό λῆμμα) γιά τόν τρόπο πού ἀποδίδεται ἡ κόμη καί ἡ γενειάδα του.

52. Γιά τό ὄνομα Ἀντιοχιανός ὡς ὄνομα μονομάχου βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 298 σημ. 5.

53. Γιά αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἐπαγγελματικά ὀνόματα τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 297.

φυλάσσεται στο Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας με ἄρ. εὐρ. MB 917. Στο κάτω τμήμα τῆς στήλης ὑπάρχει συμφυρές ἔμβολο (ἐπεξεργασμένο μέ βελόνι) γιὰ τὴ στήριξή τῆς σέ βάση. Ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” πού φέρει ἡ στήλη ἀναπτύσσεται μέσα σέ πολύ ρηχό πεδίο. Ὁ νεκρός ἀπεικονίζεται μετωπικά, ἡμιανακεκλιμένος σέ κλίνη μέ παχύ στρώμα. Φέρει ἱμάτιο πού περνάει πάνω ἀπό τόν ἀριστερό ὄμο, περιβάλλει τόν ἀριστερό πῆχυ καί ἀφήνει γυμνό τόν κορμό. Τό δεξιό χέρι του ἀκουμπάει στό ἀντίστοιχο ἀνασηκωμένο γόνατο· τό ἀριστερό λυγισμένο κρατάει σφαιρικό ἀντικείμενο. Τό κεφάλι του δέν σώζεται. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζεται ἡ τυπική τριποδική τράπεζα μέ καρπούς καί δίπλα τῆς σκυλάκι πού ἔχει ἀποδοθεῖ μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο, θέμα ἀγαπημένο στίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων περιοχῶν⁵⁴. Στο δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης πίσω ἀπό τήν κλίνη βρῖσκονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπαυχένιο καί προσκόπιο. Στο ἀριστερό ἄκρο ἔχει ἀποδοθεῖ γυναικεία μορφή, μέ ποδήρη χιτῶνα καί ἱμάτιο, πού κάθεται πάνω στό στρώμα τῆς κλίνης καί ἀκουμπάει τά πόδια τῆς σέ ὑποπόδιο. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη καί τή γυναικεία μορφή κυλινδρικό ἀντικείμενο μέ βάση (βωμός;). Διαστάσεις μνημείου : μέγιστο σωζόμενο ὕψος 0, 71 μ., πλάτος 0, 52 μ. καί πάχος 0, 05 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 015 - 0, 03 μ.· διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἄρ. 6.

3ος αἰ. μ.Χ.⁵⁵

α) Δοῦλος

β) Οὐαλερία Ἐρμητι μορ-
μίδωνι ἰδίῳ ἀνδρὶ πάλω προ-
ώτω ἐκκ τῶν ἐκίνου ἐκείνω

4 μνήμης χάριν. Χαῖρε πα-
ροδίτα

Πρόκειται γιὰ τήν επιτύμβια στήλη πού ἔστησε κάποια Οὐαλερία στό μνημα τοῦ συζύγου τῆς Ἐρμῆ⁵⁶. Ὅτι ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε μονομάχος προκύπτει ὄχι μόνο ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση τῆς στήλης ἀλλά καί ἀπό τό ἐπαγγελματικό

54. Γιά τίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεία” Α 1 (πίν. 4. 1), Γ 2 (πίν. 6. 1) καί Γ 7 (πίν. 6.4)· γιὰ τίς μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί 48 - 49.

55. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς προηγούμενης.

56. Τό ὄνομα Ἐρμῆς εἶναι σύννηθες μεταξύ τῶν μονομάχων τῆς Ἀνατολῆς βλ. L. Robert, *Hellenica V* (1948) 79· σύννηθες εἶναι ἐπίσης στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας τό ὄνομα Οὐαλερία τῆς συζύγου του, βλ. *EKMI* (Indices).

μορμίλδων = μορμίλλων⁵⁷, τό όποιο μᾶς πληροφοροεῖ συγκεκριμένα ότι ό Εομῆς ἀνῆκε στήν κατηγορία τῶν *murmillones/ mirmillones*, πού μάχονταν κυρίως μέ ρητιαρίους, προβοκάτορες καί Θράκες, ἔπαιρναν δέ τό όνομά τους ἀπό τή μουρμούρα (μορμύρος, μορμύλος) ἢ όποία ἀπεικονίζοταν στό κράνος τους⁵⁸. Ἡ κατηγορία στήν όποία ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι δηλώνεται σπάνια στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας, τουλάχιστον μέ τά μέχρι στιγμῆς δεδομένα. Ἔως σήμερα ἐπιγραφικά τεκμηριωμένη ἦταν μόνο ἡ περίπτωση τοῦ ρητιαρίου Φλαμμεάτη⁵⁹, ἐνῶ οἱ ταυτίσεις ὄλων τῶν ἄλλων γίνονται μέ βάση τά ὄπλα καί τήν ἐξάρτηση πού φέρουν στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν τους⁶⁰. Ἡ γνωστή ἀπό ἐπιγραφές μονομάχων τῆς ἐλληνόφωνης Ἀνατολῆς (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Μακεδονίας) ἔκφραση *πρωτος πάλος* τονίζει τή θέση τοῦ νεκροῦ μεταξύ τῶν ὁμοτέχνων του, ότι δηλ. ἦταν μυρμίλλων πρώτης τάξης⁶¹. Ἄξιο προσοχῆς στή νέα στήλη εἶναι τό γεγονός ότι στό κάτω τμήμα τοῦ ἀναγλύφου καί μπροστά ἀπό τό σκυλάκι ἔχει χαραχθεῖ μέ μικρότερα γράμματα ἢ λέξη *δοῦλος*. Κάτι παρόμοιο δέν μᾶς εἶναι γνωστό ἀπό κάποιο ἀνάλογο μονομαχικό μνημεῖο ὄχι μό-

57. Στίς ἐλληνικές ἐπιγραφές παραδίδονται οἱ τύποι *μυρμίλλων, μυρμύλλων, μο(υ)ρμίλλων, μερμίλλων* (καθώς ἐπίσης οἱ συντομογραφίες *μυρ* καί *μορ*), βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 65. Ἡ γραφή μορμίλδων παραδίδεται γιά πρώτη φορά. Ἄν δέν πρόκειται γιά σφάλμα τοῦ χαρακτή, ἴσως ἔχουμε νά κάνουμε μέ φωνητική ἐξέλιξη, παραδείγματα τῆς όποίας ὑπάρχουν ὁμως μόνο σέ νεολληνικά ιδιώματα (Ρόδου, Καρπάθου) βλ. Α. Tsopanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Athènes 1940 156 (τόν καθ. Χ. Τζιτζιλῆ, εὐχαριστοῦμε γιά τήν πληροφορία). - Τό ἐνδεχόμενο ό εἰκονιζόμενος στό ἀνάγλυφο τῆς ἐπιγραφῆς *EKMI 381* μονομάχος νά εἶναι *μυρμίλλων* συζητᾶ ἡ Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα" 36, καταλήγει ὁμως στό συμπέρασμα ότι πρόκειται γιά ἕνα κοντραρητιάριο.

58. Βλ. L. Robert, *Hellenica III* (1946) 136.

59. Βλ. *EKMI 388* (2ος-3ος αἰ. μ.Χ.) στ. 1-2 *Φλαμμεάτης ό τό πριν Ζώσιμος, πρωτος πάλος ρητιαρίων*. Σέ μή ἐνεργούς μονομάχους (*σομμαροῦδης, σεκουνδαροῦδης*) τῶν όποίων οἱ ἀρμοδιότητες ἀφοροῦσαν στή διαίτησία κατά τή διάρκεια τῶν ἀγώνων ἀναφέρεται ἡ ἐπίσης ἐπιτύμβια ἐπιγραφή *EKMI 383* (δεύτερο τέταρτο τοῦ 2 ου αἰ. μ.Χ.) πού ἔστησε ό σύλλογος πρὸς τιμή τοῦ νεκροῦ *σομμαροῦδη* του Ποπλίου.

60. Συγκεκριμένα, εἰκονογραφικά τεκμηριώνεται ἡ παρουσία βαριά (εἰδικότερα Θρακῶν καί ἴσως *σεκουτόρων*) καί ἐλαφρά ὄπλισμένων (εἰδικότερα ρητιαρίων)· γιά τίς διάφορες κατηγορίες μονομάχων τῆς Βέροιας μέ βάση τήν εἰκονογραφία τῶν ἐπιτύμβιων στηλῶν βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα" 42 κέξ.

61. Γιά τήν ἔκφραση στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας βλ. τήν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή τοῦ ρητιαρίου Φλαμμεάτη *EKMI 388*. Γιά τή σημασία τῆς ἔκφρασης βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 28-31. Τελευταία ἡ C. Roueché, *ὀ. π.*, 65 μέ βάση νεότερα ἐπιγραφικά παραδείγματα πού βρέθηκαν στήν Ἀφροδισιάδα ὅπου δίπλα στή λέξη *πάλος* παραδίδονται μεγαλύτεροι τοῦ συνήθους ἀριθμοί (π.χ. *πάλου η* ') ὑποθέτει ότι τουλάχιστον στήν πόλη

νο τῆς Βέροιας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας ὅπου διεξάγονταν παρόμοιοι ἀγῶνες. Ἡ θέσις τῆς λέξεως προκαλεῖ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ συμπαθοῦς τετραπόδου ποῦ γράφτηκε μᾶλλον κατ' ἀπαίτησιν τοῦ νεκροῦ λόγῳ τῆς ἰδιαίτης ἀγάπης του πρὸς αὐτό ⁶². Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὄνομα Δοῦλος δέν παραδίδεται μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν ὀνομάτων σκύλων ποῦ μᾶς εἶναι γνωστά ἀπὸ γραμματειακῆς καὶ ἐπιγραφικῆς πηγῆς τῆς ἀρχαιότητος ⁶³, ὀρισμέναι παρατηρήσεις καθιστοῦν τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴ βάσιμη ⁶⁴. Γνωστὴ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἢ συνήθεια νὰ ἀναγράφονται σὲ ἐπιτύμβιαι στήλεις ἀθλητῶν ὅπου ἀναπαριστῶνται καὶ οἱ σκύλοι τοὺς τὰ ὀνόματα τῶν προσφιλῶν τοὺς ζῶων, ὅπως συμβαίνει λ.χ. σὲ ἐπιτύμβια στήλη (ἐποχῆς Σεβήρων) ἀπὸ τὴν Κυρήνη

αὐτὴ ἡ λέξις (ποῦ ἀρχικὰ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴν ἱεραρχίαν) δηλώνει τὴν ὀργάνωσιν σὲ ομάδας μονομάχων τοῦ ἴδιου ὄπλου.

62. Ὅτι διάφορα πρόσωπα ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀπεικονίζονται στὰ ἐπιτύμβια μνημεία τοὺς ἀγαπημένα ζῶα, κυρίως σκυλιὰ, προκύπτει λ.χ. ἀπὸ χωρίον τοῦ *Σατυρικοῦ* τοῦ Περωνίου ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Τριμαλχίων νὰ λέει (71, 6) *valde te rogo ut secundum pedes statuæ meae catellam pingas*.

63. Οἱ πληρέστεροι κατάλογοι ὀνομάτων σκύλων ποῦ γνωρίζομε περιλαμβάνονται στὰ ἐμπεριστατωμένα ἄρθρα τῶν J. Mentz, *Die klassischen Hundenamen*, *Philologus* 88 (1933) 104 - 125, 184 - 202 καὶ 415 - 442 ποῦ ἀφορᾷ στὴν κλασσικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ (γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ σκυλιῶν στὸν περίφημον μελανόμορφον κρατήρα τοῦ Françoise - περίπου 570 π.Χ. - βλ. τελευταῖα τὸ ὑπόμνημα τοῦ R. Wachter, "The Inscriptions on the Françoise Vase", *MusHelv* 48, 1991, 86 κέξ.) καὶ J. M. C. Toynbee, "Beasts and their Names in the Roman Empire", *PBSR* 16 (1948) 24 - 37 (πρὸβλ. τοῦ ἴδιου, *Animals in Roman Life and Art*, London 1973, 102 - 124) ποῦ πραγματεύεται τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ. Γιὰ νεότερα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα βλ. τὴ σαρκοφάγον ἀπὸ τὴν Τερμησσό (ΝΔ Πισιδία, Μ. Ἀσία) Β. Iplikcioğlu, "Epigraphischen Forschungen im antiken Termessos und seinem Territorium", G. Dobesch - G. Rehrenbück (ἐκδ.) *Die epigraphische und altertümlische Erforschung Kleinasiens. 100 Jahre kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien 1993 (*TAM* Ergänzungsband 14) 261 - 2 ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Στέφανος ποῦ φέρει ὁ σκύλος γιὰ τὸν ὁποῖο κατασκευάσθηκε ἡ σαρκοφάγος, καὶ τίς ἐπιγραφές μωσαϊκῶν τῆς βόρειας Συρίας (5 - 6 οὐ αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς ὀνόματα σκύλων : Λέων, Π[έλ]οψ, Δράκων, Ἰέραξ καὶ Ἐρωσ, βλ. J. Balty, "Léon, Hiérax, Pélops et les autres : noms de chiens sur les mosaïques tardives d' Orient" στὸν τιμητικὸ τόμον Μ.-Ο. Jentel - G. Deschênes - Wagner (ἐκδ.), *Tranquillitas. Mélanges en l' honneur de Tran tam Tinh*, Québec 1994 31 - 8, πρὸβλ. *SEG* 44 (1994) 1305.

64. Μία ἄλλη ἐκδοχὴ θὰ ἦταν τὸ ὄνομα νὰ προσδιορίζῃ τὸ νομικὸ καθεστῶς τοῦ Ἑρμῆ, ἐφόσον τοῦτο ἀναφέρεται ἐνίοτε σὲ μονομαχικὰ μνημεία πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας (βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 282) μὲ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὴν ἐπιτύμβια ἀνάγλυφον στήλη *JGR* IV, 1370 = Robert, *Les Gladiateurs*, 136 ἀπὸ τὴν πόλιν Σαίτται τῆς Λυδίας στό κάτω μέρος τῆς ὁποίας διαβάζομε: *Ματέρνος δοῦλος* [πά]λο(ς) ἀ' [ν(ικῶν) ;]. Στὴν περιπτώσιν αὐτὴ ὡστόσο θὰ περιμέναμε ἡ λέξις δοῦλος νὰ ἀναγράφεται πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. συμβαίνει μὲ τὴν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή.

δπου εικονίζεται κάποιος Έφεσιος πυγμάχος ὀνόματι [Ἄντ]ωνινιανὸς ὁ καὶ Μῶρος μαζί με τὴ σκύλα του (;) ποὺ φέρει τὸ ὄνομα Παρηγορίδ⁶⁵. Προκειμένου γιὰ μονομάχους διαθέτουμε δύο σχετικὰ παραδείγματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Πέργαμο καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα : τὸ πρῶτο εἶναι ἕνας ταφικὸς βωμὸς στὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποῦ ἀπεικονίζεται σκύλος μετὰ τὸ ὄνομα Μούρδων (τὸ ὄνομα εἶναι γραμμμένο μετὰ μικρότερα γράμματα, ὅπως στὴ νέα ἐπιγραφή τῆς Βέροιας)⁶⁶, ἐνῶ τὸ δεύτερο μία μαρμάρινη βάση ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα (τοῦ 2 ου αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἐπίσης στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκονίζεται σκύλος καὶ ἀναγράφεται μετὰ μικρότερα γράμματα τὸ ὄνομά του Ἐπιόδιδ⁶⁷. Ἀπὸ ὀνοματολογικὴ ἄποψη τὴν ὑποψία ὅτι τὸ ὄνομα Δοῦλος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ὄνομα σκύλου ἐνισχύει ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὄνομα αὐτὸ, ἂν καὶ σπάνια, παραδίδεται ὡς ἀνθρωπωνύμιο σὲ ἐπιγραφές τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς⁶⁸. Ἐνισχυτικὸ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς εἶναι ἀκόμη τὸ ὅ, τι μετὰ τῶν ὀνομάτων ζῶων τῆς ἴδιας ἐποχῆς ὑπάρχει κατηγορία γνωστὴ ἀπὸ λατινικὲς πηγές ποὺ περιλαμβάνει ἀπαξιωτικὰ ὀνόματα, ὅπως Parasitus, Lues (λοιμὸς), Leno (προαγωγὸς) καὶ Latro (ληστής) τὰ ὅποια δίνονταν στὰ ζῶα μᾶλλον μετὰ περιπαικτικὴ διάθεση⁶⁹, ὅπως δηλ. εἶναι πιθανὸ ὅτι ἐπραξε καὶ ὁ μονομάχος Ἐρμῆς. Ἀπὸ πρακτικὴ ἄποψη τέλος τὸ ὄνομα Δοῦλος προσφέρεται ὡς ὄνομα σκύλου, ἐφόσον ἀνταποκρίνεται στὶς προϋποθέσεις ποὺ ἔθεταν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν ὀνομάτων τους, νὰ εἶναι δηλ. δυσύλλαβα καὶ εὐκολοπρόφερα⁷⁰. Στὴν ἐπιγραφή ἄξια προσοχῆς εἶναι ἐπίσης δύο γραμματικὰ φαινόμενα καὶ συγκεκριμένα ὁ γνωστὸς καὶ ἀπὸ

65. Βλ. D. Robinson, *ἔ. π.*, 176 / 7 ἀρ. 45 (πρβλ. *SEG* 20, 1964, 752 καὶ *SEG* 40, 1990, 1599) καὶ τελευταῖα F. Chamoux, "Une stèle funéraire de Cyrène", *BSAF* 1988 [1990] 113 - 120 ἰδιαίτερα σ. 116 κέξ.

66. Robert, *Les Gladiateurs*, 260 πρβλ. σ. 48 (ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ διαθέτουμε μόνον ἕνα σκίτσο τὸ ὁποῖο δημοσιεύεται στὸ *IvPergamon* [ANP VIII 2], ἀρ. 577).

67. *IvAlexandriaTroas* (*IK*, 53) 104 μετὰ φωτογραφία .

68. Τὸ ὄνομα φέρει λ.χ. στὴ σαρκοφάγο τῆς Τερμησοῦ Β. Iplikcioglu - G. Celgin - A. Vedat - Celgin, *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium*, Wien 1991 (*Österr. Akademie der Wissenschaften Phil.-histor. Klasse SB Bd. 575*) 21 ἀρ. 8 = *SEG* 41, 1991, 1269 (3 ος αἰ. μ.Χ., κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.) κάποιος Αὐρήλιος Δοῦλος ὁ καὶ Παραμοίθιος, ἐνῶ Δοῦλος ὀνομάζεται ὁ ἀδελφὸς κάποιου Αὐρηλίου Ἐρμαίου ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή *SEG* 28 (1978) 1236 ἀπὸ τὸ Τυραῖον τῆς Λυκίας (κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.).

69. Τὰ ὀνόματα θησαυρίζονται ἀπὸ τὸν J. M. C. Toynbee, *ἔ. π.*, 28 χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀναφέρεται ἐκεῖ οὔτε ποιά ζῶα ἀφοροῦν οὔτε σὲ ποιές πηγές παραδίδονται.

70. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές ὀρίζονται λ.χ. ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα στὸν *Κυνηγητικὸ* ὅπου προτείνεται (VII, 5) *τὰ δὲ ὀνόματα αὐταῖς* (δηλ. στὰ σκυλιά) *τίθεσθαι βραχέα ἵνα εὐανά-*

ἄλλες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀναδιπλασιασμός τοῦ κάππα τῆς πρόθεσης ἐκ⁷¹ καί ἡ δοτική Ἐρμητι τοῦ ὀνόματος τοῦ μονομάχου. Ὁ τύπος αὐτός, ἄν καί ἀμάρτυρος ἀπό ἀλλοῦ στή Μακεδονία, ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη παρὰδειγμα σχηματισμοῦ νέας κατάληξης (κυρίων ὀνομάτων) μέ ὀδοντικό χαρακτήρα κατὰ τήν αὐτοκρατορική ἐποχή καί εἶναι ἀνάλογος λ.χ. τοῦ τύπου Ἑρακλήδι πού παραδίδεται σέ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ 2 ου - 3 ου αἰ. μ.Χ. ἀπό τήν Ὀρεινή τῆς Ὀδομαντικῆς⁷².

***

Τά νέα μονομαχικά μνημεία πού παρουσιάσθηκαν παραπάνω, ἄν καί λόγω τῆς φύσης τους προσφέρουν περιορισμένες πληροφορίες, ἐντούτοις ἐμπλουτίζουν τίς γνώσεις μας μέ νέα στοιχεῖα γι' αὐτή τή μεγάλη κατηγορία ἐπαγγελματιῶν. Ἐτσι ὅσον ἀφορᾷ τίς διάφορες κατηγορίες στίς ὁποῖες ἀγωνίζονταν βεβαιώνεται ἡ παρουσία στή Βέροια μυρμιλλῶνων (στήλη ἀρ. 6), ἐνῶ τά εἰκονογραφικά στοιχεῖα ἐπιτρέπουν τήν ταύτιση ἑνός ἀκόμη ρητταρίου (στήλη ἀρ. 2). Ἄσφαλές εἶναι ἡ κατηγορία στήν ὁποία ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι τῶν ὑπόλοιπων μνημείων (ἀρ. 1, 3, 4 καί 5), ἀλλά ἡ ἐξάρτησή τους, ὅπως αὐτή ἀπεικονίζεται στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις, δηλ. ὁ βαρῦς ὄπλισμός τους (ἀσπίδα), ἡ περικνημίδα στό ἀριστερό πόδι καί τό μικρό κράνος χωρίς λοφίο, θά μπορούσαν νά στηρίξουν τήν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιά σεκούτορες⁷³. Ἄξιοσημείωτη σέ ὅ, τι ἀφορᾷ τόν ἀμυντικό ὄπλισμό τους εἶναι ἐπίσης ἡ γιά πρώτη φορά εἰκονογραφική τεκμηρίωση στή Βέροια προστατευτικοῦ προστηθίου στό ἀνάγλυφο τῆς στήλης ὑπ. ἀρ. 1. Ὁ τομέας στόν ὁποῖο τά νέα μνημεία προσφέρουν τίς περισσότερες πληροφορίες, ὅπως συνήθως συμβαίνει μέ ἀνάλογα μνημεία, εἶναι ὁ ὀνομα-

---

κλητα ἢ καί τόν Columella, *De Agricultura* VII 12: *nomimbus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisque vocatus exaudiat; nec tamen brevioribus quam quae duabus syllabis enuntientur, sicuti graecum est σκύλαξ, latinum ferox*· πρβλ. τά σχόλια τοῦ J. Mentz, ὁ. π., 427 - 433.

71. Βλ. *EKMI* 376 καί 381 (βλ. ἐπίσης παραπάνω στήλη ὑπ. ἀρ. 4)· τό ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καί σέ ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. τήν ἐπιγραφή *IG X 2. 1, 820* τῆς Θεσσαλονίκης καί *IG X 2. 2, 46* τῆς Νίκαιας στή Λυγκηστίδα.

72. *SEG* 30, 1980, 593. Στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας συνηθέστεροι εἶναι πάντως οἱ νέοι σχηματισμοί μέ ἔνρινο χαρακτήρα, βλ. τόν τύπο Ἐρμητι (δοτική τοῦ ὀνόματος Ἐρμῆς) πού μαρτυρεῖται λ.χ. στήν ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης *IG X 2. 1, 694*. Γιά τό φαινόμενο αὐτό στή Μακεδονία βλ. Ἄν. Παναγιώτου, “Ἐξέλιξη τοῦ ὀνόματος καί τοῦ ρήματος τῆς ἑλληνικῆς κατὰ τήν ἑλληνιστική, ρωμαϊκή καί πρῶιμη βυζαντινή περίοδο. Τά ἐπιγραφικά δεδομένα τῆς Μακεδονίας”, στά Πρακτικά τοῦ συνεδρίου “Μελέτες γιά τήν ἑλληνική γλώσσα” (18 - 20 Ἀπριλίου 1991), Θεσσαλονίκη 1992, 22.

73. Βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 68 κέξ.

τολογικός. Ἐάν ἐξαιρέσει κανείς τό σύννηθες ὄνομα Ἐρμῆς καί τό ἤδη γνωστό Ἄντιοχιανός, τά ὀνόματα Ἀρχιμήδης, Μάρων, Αἰγιαλός καί Κλαυδιανός παραδίδονται γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων ὄχι μόνο τῆς Βέροιας, ἀλλά καί γενικά. Τό ὄνομα Ποδῆνεμος, γνωστό ἐν μέρει ἀπό ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας, ἐπιβεβαιώνει παλαιότερες παρατηρήσεις γιά τά ἐπαγγελματικά τῶν ρητιαρῶν πού προβάλλουν φυσικά τους προσόντα, ιδιαίτερα τήν ταχύτητα καί τήν εὐκίνησια. Ἀμάρτυρα ἀνάμεσα στίς συντρόφους τῶν μονομάχων εἶναι τά ὀνόματα Βασιλική καί Αὐγούστα.

Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις τά λιτά κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιτρέπουν νά διεισδύσουμε στόν ἐσωτερικό κόσμον τῶν ἀντιλήψεων καί τῶν συναισθημάτων τῶν μονομάχων. Πρόκειται ἀφενός γιά τή στήλη τοῦ Ἀρχιμήδη πού δείχνει τίς ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις του καί ἀφετέρου γιά τή στήλη τοῦ Ἐρμῆ πού ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν ὄχι μόνο τά φιλοζωϊκά του συναισθήματα ἀλλά καί ἡ αἴσθηση τοῦ χιουῦμορ πού διέθετε, ἄν κρίνουμε ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀποκαλοῦσε τό σκύλο του Δοῦλο. Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα, ιδιαίτερα τά πέντα πρῶτα ἀπό αὐτά, θέτουν τέλος τό πρόβλημα τοῦ τόπου ὅπου θάβονταν οἱ μονομάχοι τῆς Βέροιας, ἐφόσον ὄλα τους βρέθηκαν στό ἴδιο οἰκόπεδο καί δέν εἶναι σύγχρονα. Τό γεγονός ὁδηγεῖ βέβαια ἀπό μόνο του στήν ὑπόθεση ὅτι ἡ συγκεκριμένη περιοχή τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς πόλης ἐνδέχεται νά χρησιμοποιοῦνταν γιά τόν ἐνταφιασμό τους. Παραδείγματα μονομάχων πού θάβονταν μαζί εἶναι γνωστά ἀπό διάφορες περιοχές τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τή Σάλωνα (στή Δαλματία)⁷⁴, τή πόλη Nemausus (σημ. Nîmes)⁷⁵ καί τήν Πάτρα⁷⁶, ὅπου ἔχουν βρεθεῖ μονομαχικά μνημεῖα (κυρίως ἐπιτύμβιες στήλες) στόν ἴδιο χῶρον, στίς δύο πρῶτες περιπτώσεις κοντά στό ἀμφιθέατρο τῶν πόλεων. Οἱ λόγοι πού ὁδηγοῦσαν σέ αὐτήν τήν ἐπιλογή δέν δηλώνονται ποτέ, δέν ἀποκλείεται ὁμως οἱ ὀμάδες (familiae) ἢ οἱ σύλλογοι (collegia) τῶν μονομάχων νά ἐπιδίωκαν νά ἐξασφαλίζουν τέτοιους χώρους ὄχι μόνον ἐξαιτίας τοῦ πνεύματος φιλίας καί ἀλληλεγγύης πού ἦταν φυσικό νά ἀναπτύσσεται μεταξύ τῶν μελῶν τους ἀλλά καί λόγω τῶν ἐνδεχόμενων ἀντιδράσεων

74. Βλ. N. Cambi, "Salona und seine Nekropolen" στόν τόμον H. von Hesberg - P. Zanker, *Römische Gräberstrassen: Darstellungen, Status, Standards*, München 1987 260.

75. Βλ. A. Haon, "Les gladiateurs à Nîmes", *École antique de Nîmes. Bulletin Annuel* 4 (1960) 83 - 89.

76. Βλ. I. Papapostolou, "Monuments de gladiateurs à Patras", *BCH* 113 (1989) 387.

τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν οἱ ὁποῖες θὰ ὀφείλονταν στό στίγμα τῆς *infamia* πού ἔφεραν κατά κανόνα οἱ μονομάχοι⁷⁷. Τέτοιες ἀντιδράσεις ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν λ.χ. ἓνα ἐπιγραφικό κείμενο (τῆς ὕστερης ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς) πού προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰταλική πόλη *Sarsina*: ἐκεῖ κάποιος *Horatius Balbus* κληροδοτεῖ στὴν πόλη ἓνα ἀγροτεμάχιο προκειμένου νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς κοιμητήριο, μὲ τὸν ὄρο ὅμως νά ἀποκλείονται ἀπὸ αὐτό μὴ εὐὐπόληπτοι κάτοικοί της, ὅπως λ.χ. οἱ μισθωμένοι μονομάχοι (*auctorati*) καὶ οἱ αὐτόχειρες⁷⁸. Παρόλα αὐτά καὶ σέ ὄ,τι ἀφορᾷ τῆ Βέροια θὰ χρειάζονταν περισσότερο στοιχεῖα πού θὰ ἐπέτρεπαν τό ὀριστικό συμπέρασμα ὅτι οἱ μονομάχοι της θάβονταν σέ συγκεκριμένη περιοχὴ τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου ξεχωριστά ἀπὸ τοὺς ἄλλους κατοίκους καὶ αὐτό γιατί τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἤδη γνωστά μονομαχικά μνημεία (στῆλες καὶ βωμοί) εἶναι ἄγνωστης προέλευσης ἢ βρέθηκαν ἐντοιχισμένα σέ ὀψιμότερα οἰκοδομήματα τῆς πόλης, κυρίως ναοὺς⁷⁹.

Παντελῆς Μ. Νίγδελης

Α.Π.Θ.

Τμῆμα Ἱστορίας - Ἀρχαιολογίας

Λιάνα Δ. Στεφανῆ

ΙΖ' ΕΠΚΑ

77. Γιά τὴν *infamia* τῶν μονομάχων βλ. G. Ville, *La Gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien*, Rome 1981, 339 κέξ.

78. Βλ. *CIL XI 6528 = ILS 7846* (extra au[ct]orateis et quei sibi [la]queo manum attulissent et quei quaestum spurcum professi essent), πρβλ. V. Hope, "Fighting for Identity: The funerary commemoration of Italian Gladiators" στό A. E. Cooley, *The Epigraphic Landscape of Roman Italy* (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 73), London 1999, 99 - 100 ὅπου καὶ ἡ σχετική μὲ τὰ νεκροταφεῖα τῶν μονομάχων βιβλιογραφία. Τὰ πολυανδρεῖα ὅπου ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τῶν μονομαχικῶν καὶ θηριομαχικῶν ἀγώνων πού διοργάνωσαν ἐπιφανεῖς διοργανωτές (*munerarii*) γιά λόγους προβολῆς ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ περιπτωση μὲ τὴν ὁποία δέν σχετίζονται ἀσφαλῶς τὰ νέα μονομαχικά μνημεία τῆς Βέροιας.

79. Βλ. λ.χ. *EKM I 380, 381, 387, 388*. Τῆ διατυπωθεῖσα παραπάνω ὑπόθεση ἐνισχύουν πάντως δύο μαρμάρινοι βωμοί μὲ παράσταση "νεκροδείπνου" πού ἦταν ἐντοιχισμένοι στό τεῖχος τῆς πόλης στό οἰκόπεδο Ράδη ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ὁδῶν Ἀνεμώνης - Θεσσαλονίκης (Ο.Τ. 307), δηλ. σέ ἀρκετά κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τό οἰκόπεδο ὅπου ἐντοπίστηκαν τὰ νέα μονομαχικά μνημεία. Πρόκειται συγκεκριμένα γιά τοὺς βωμούς Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία" Γ 3 (= *EKM I 385*) καὶ Γ 7 (= *EKM I 379*). Στὶς παραπάνω μαρτυρίες θὰ μποροῦσε νά προστεθεῖ καὶ ὁ βωμός Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", Γ 1 (= *EKM I 375*) μὲ μονομαχικό "νεκροδείπνο" πού βρίσκεται ἐντοιχισμένος στό βορειοανατολικό τεῖχος τῆς πόλης (οἰκόπεδο Γεμιστόγλου βλ. *ΑΔ 25, 1970, Β2 Χρονικά 385*), στὴν περιοχὴ δηλ. πού γειτνιάζει ἄμεσα μὲ τὰ Ο.Τ. ὅπου βρέθηκαν οἱ πέντε στῆλες τῆς παρούσας μελέτης.

ZUSAMMENFASSUNG

NEUE GLADIATORENMONUMENTE AUS BEROIA

Erstveröffentlichung von sechs Grabmonumenten mit Gladiatorenreliefs, die in das Ende des 2. oder in das 3. Jhdt. n.Chr. zu datieren sind. Auf dem Relief des ersten ist ein Gladiator namens Ἀρχιμήδης “dans sa gloire” abgebildet mit dem anderweitig bekannten epikureischen Spruch οὐκ ἦμην καὶ ἐγενόμην, οὐκ εἰμι καὶ οὐ μέλει μοι (non fui, fui, non sum, non curo). Der Gladiator des zweiten, der den Berufsnamen Ποδῆνεμος trägt und früher Ἀσκληπιόδοτος hiess, wird in der Szene eines “Totenmahls” abgebildet. Der Berufsname sowie der Stiel des Dreizacks, der auf der rechten Seite dargestellt ist, deuten darauf hin, dass es sich um einen *retarius* handelt. Totenmahlszenen werden auch auf den übrigen vier Monumenten abgebildet: Die verstorbenen Gladiatoren heissen Μάρων, Αἰγιαλός (ὁ καὶ Ἡρώδης), Ἀντιοχιανός (ὁ καὶ Κλαυδιανός), Ἐρμῆς. Das 2. 3. 4. und 6. Monument sind von den Ehefrauen der Verstorbenen (die die Namen Βασιλική, Αὐγούστα, Πρόκλα, Οὐαλερία tragen) errichtet, das fünfte von dem Kollegen des Toten (Antiochianos) namens Αἰγιαλός (vermutlich identisch mit dem im 4. Monument genannten). Besondere Beachtung verdient das sechste: Der abgebildete Gladiator (Hermes) ist, wie die Worte der Inschrift πρώτῳ πάλῳ erkennen lassen, ein *myrmillo* erster Klasse gewesen; neben dem Hund, der auf dem Relief auch abgebildet ist, ist mit kleineren Buchstaben der Name Δοῦλος eingraviert. Es scheint, dass Hermes, wie auch andere Berufsgenossen von ihm, als Tierfreund gewünscht hatte, seinen Lieblingshund mit dem Namen auf dem Grabrelief “verewigen” zu lassen, mit dem er ihn (offenbar nicht ohne Humor) zeitlebens ansprach. Ein Überblick über die Hundenamen in der Antike zeigt, dass der besagte Name zum ersten Mal bezeugt ist.

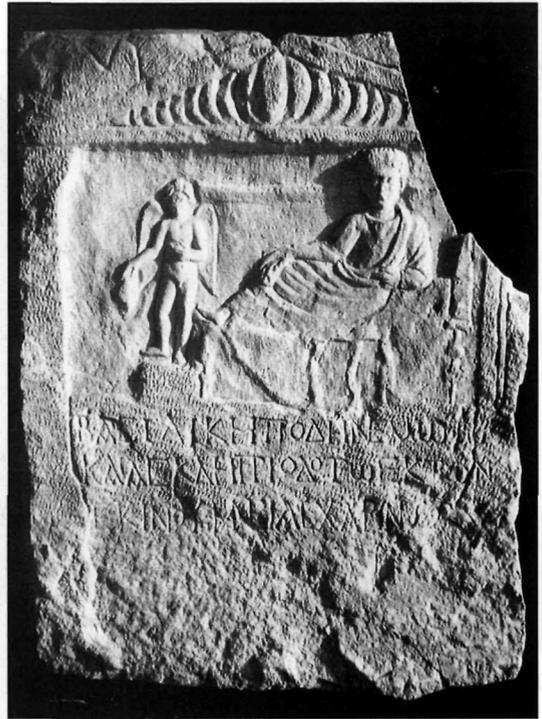
Die neuen Inschriften, die zu den neunzehn mit Inschriften ausgestatteten Gladiatorenmonumenten (Altären und Stelen) aus Beroia hinzukommen, bereichern unsere Kenntnisse vor allem in Bezug auf die Gladiatorennamen: Mit Ausnahme von Hermes und Antiochianos sind alle anderen Namen unter den Gladiatoren nicht nur in Beroia, sondern auch sonst zum ersten Mal bezeugt. Die Bewaffnung (*armatura*) der Gladiatoren wird in nur zwei Fällen angegeben oder kann erschlossen werden; in

allen übrigen Fällen ist jedoch aufgrund der Bewaffnung die Annahme zulässig, dass es sich um *secutores* handelte.

Bei den ersten fünf der neuen Gladiatorenmonumente stellt sich die Frage nach dem Ort, an dem die Gladiatoren von Beroia beigesetzt wurden, zumal alle auf dem gleichen Grundstück aufgefunden und nicht zeitgleich sind. Der bisherige, aus den schon bekannten (meistens unbestimmter Herkunft) und den neuen Monumenten bestehende Befund lässt freilich eine überzeugende Beantwortung der Frage nicht zu; dass es sich um das nordöstliche Gräberfeld der Stadt handeln kann, ist nur eine Vermutung.

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 1

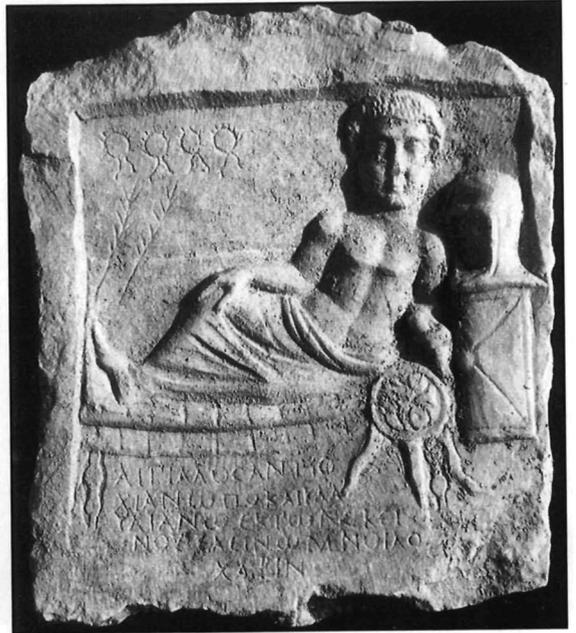
Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 2

Π. Μ.
Νίγδελης-Λ. Δ.
Στεφανή, Εικ. 3

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 4

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 5

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή,
Εικ. 6